

КОМПОНЕНТЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА У СРБИЈИ

Сажетак

У раду се полази од схватања идентитета као променљиве категорије у смислу непрекидног преобликовања под утицајем различитих контекста у којима се појединац налази. Стална изградња идентитета је нарочито карактеристична за миграциону популацију, пред коју се постављају изазови различитих друштвених средина. При томе се прихвата становиште по којем приликом ове реконструкције остаје чврсти темељ идентитета изграђен током примарне социјализације, у интеракцији личних предиспозиција појединца и друштвене средине. У оквиру овог темеља се препознаје и национални идентитет као врста колективног идентитета, који се налази у фокусу анализе овог поглавља, а која се ослања на емпиријску грађу прикупљену анкетним истраживањем. Темељна тачка обраде и тумачења прикупљених података јесте став да постоје компоненте националног идентитета које су уграђене у типове овог феномена: етнички и грађански. Циљ рада је да се испита у којој мери су међународни студенти опредељени за ове компоненте, да ли нагињу етничком или грађанском схватању националног идентитета и да ли социо-демографске карактеристике и контекстуални услови утичу на њихове ставове. Томе је придодата и емоционална компонента националног идентитета која је приказана преко подршке националним тимовима и начина презентовања матичне земље странцима са којима ова популација долази у контакт. Позитиван став према земљи порекла који указује на идентификацију студента са њом упућује на потребу креирања подстицајних државних политика у циљу усмеравања њиховог капитала у развој друштва.

Кључне речи: национални идентитет, етнички тип, грађански тип, тест лојалности

УВОД

Циљ овог поглавља јесте да се на основу резултата емпиријског квантитативног истраживања¹ утврди степен опредељености за ставове националног идентитета, као и да се испита емоционална везаност за националну групу земље порекла од стране међународних студената. Такође, поглавље је

---

¹ Методологија, узорак, као и временски оквир реализације истраживања приказани су у поглављу које се посебно бави методологијом која је примењивана приликом прикупљања емпиријске грађе током реализације пројекта и у процесу обраде података.

усмерено и на емпиријску проверу могућег детерминистичког утицаја неких социо-демографских и контекстуалних услова на опредељеност испитаника, у циљу евентуалног утврђивања правилности у погледу њиховог националног опредељења.

Приликом анализе се полази од става да је идентитет променљив и да се (ре)дефинише под утицајем друштвеног контекста у којем се појединац налази. При томе, одбацује се становиште аутора који заговарају потпуну измену идентитета (N. Glick Schiler, L. Basch & L. Blanc, 1994; Vertovec, 2001) и претпоставља се задржавање чврстог језгра (Bauböck, 2010; Gilroy, 1991; Hall, 1992). Национални идентитет, као врста колективног идентитета који се гради током социјализације, разуме се као потенцијално уграђен у то језгро које се не мења, али се допушта утицај фактора различите врсте на степен његовог очувања и схватања. У погледу националног идентитета, прихвата се становиште аутора (Smith, 1990; Smith, 1998; Hobsbawm, 1996; Tilly, 1994; Kohn, 1944) који га деле на компоненте зависно о којим аспектима је реч. У складу са тим компонентама, конструисан је и инструмент преко којег је национални идентитет операционализован. На крају, испитали смо и заступљеност емоционалне компоненте услед потребе за одвајањем од формалне идентификације испитаника са одређеном националном групом.

ФОРМИРАЊЕ ИДЕНТИТЕТА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

За већину савремених аутора идентитет представља стални процес изградње кроз преговарање са околином, са људима, институцијама и праксама у које је појединац укључен (Ige, 2010; Margison, 2014; Sarup, 1998). Идентитет, дакле, није независан од контекста, већ је помоћу њега обликован и гради се кроз одговоре на захтеве које поставља околина. При томе, савремени свет који карактерише глобализација, транснационална умреженост, појачана размена робе и миграције, као и свакодневна размена идеја услед развоја информационо-комуникационих технологија (ИКТ), чине да се појединац не налази у интеракцији са само једним друштвеним контекстом, већ је умрежен у различите, чак независне друштвене заједнице. Услед тога, идентитет се налази у непрекидном трансформисању и изградњи ради савладавања изазова стално растућих културних вишеструкости које карактеришу савремени свет (Vamberg, 2011).

Промене друштвених околности нарочито су карактеристичне за миграциону популацију која не само да је у прилици да размењује идеје и информације користећи савремене ИКТ, већ је у прилици да се адаптира на нове начине

живота, обичаје, норме и системе вредности. Захваљујући превазилажењу географских, језичких и културних граница, мигранти су у сталном процесу учења, преговарања са околином, а тиме и у сталном процесу дограђивања сопственог јаства. Међународни студенти, при томе, представљају посебну групу услед интеракције, не само са културом земље пријема, већ зато што су у прилици адаптације и културне размене са разним културама, нарочито ако су за место становања одабрали студентске домове намењене за стране студенте (Весковић Анђелковић & Васојевић, 2023). Поред процеса промене идентитета као последица оваквог контекста, искуство нових избора и могућности их доводи у ситуацију да преиспитују историју, вредносне системе и ставове према земљи порекла. Резултат овог процеса јесте да поред тога што спознају себе, они много више и сазнају о свом народу и култури, али и граде чврст однос припадности са групама са којима су у интеракцији (Marginson, 2014).

У таквим околностима, поставља се питање опстанка чврстог језгра колективног идентитета изграђеног у земљи порекла, а које би се могло разумети и као национални идентитет. У литератури се могу пронаћи становишта која иду у прилог његовом потпуном одбацивању услед мешања и преобликовања култура што се нужно дешава услед прилагођавања новој друштвеној средини (N. Glick Schiler, L. Basch & L. Blanc, 1994; Vertovec, 2001). У том контексту се стварају нове хибридне културе и са њом повезани хибридни идентитети (Chambers, 1996: 50). Из угла овог становишта, мигранти су везани за најмање два места одједном, при чему нигде не припадају (Bhabha, 1994). Прихватајући неопходност формирања јаства² као резултат одговора на различите друштвене контексте, умеренија струја теоретичара³ (Bauböck, 2010; Gilroy, 1991; Hall, 1992) ипак оставља у игри „тврдо језгро“ идентитета које је поред Халовог просвећеног јаства које карактерише инат и очување идентичности појединца (Hall, 1990; Весковић Анђелковић, 2024) усмерено и на национални идентитет. Стога, држећи се овог становишта, можемо рећи да расправа о очувању и схватању националног идентитета своје место налази и у савременом свету који се с обзиром на растући број миграционе

² Неки аутори сматрају да треба направити разлику између формирања јаства и реконструкције идентитета у смислу да први појам подразумева адаптацију и стабилност уз одржавање властите аутентичности у новој средини. Ту се подразумева инсистирање на унутрашњој димензији јаства која је кључна за доживљај идентитета. С друге стране, реконструкција подразумева потпуно нову изградњу која подразумева асимилацију и потпуно прихватање идентитета новог друштвеног контекста (Marginson, 2014).

³ Другу страну „екстремног“ схватања идентитета чине теоретичари тзв. примордијалистичке односно есенцијалистичке перспективе по којима идентитет миграционе популације остаје чист национални идентитет (Šolte, 2009) и то схваћен у чистом етничком смислу по Смитовој типологији о чему ћемо говорити. Дефинишући идентитет дијаспоре, Брадатан и сарадници наводе да „чланови дијаспоре душом живе код куће, а телом ван“ (C. Bradatan, R. Melton & A. Popan, 2010: 177).

популације с правом може назвати „добом миграција“ (Castels, 2000). С обзиром на то да национални идентитет⁴ сходно дефиницији дијаспоре остаје очуван код њених припадника независно од тога којој генерацији миграната чланови припадају (Bauböck, 2010; Christou, 2006), још је разумније претпоставити његов опстанак код популације међународних студената с обзиром на то да је њихов боравак по правилу краћи и најчешће без претензије сталног боравака у земљи дестинације.

ПОЈМОВНИ ОКВИР АНАЛИЗЕ

Појам националног идентитета који је у фокусу анализе, везан је за индивидуалну свест и делање појединаца који припадају једној националној заједници (Grubaker, 2004), тачније за њихово осећање припадности које „дели популација са заједничким вредностима, историјским искуством и законом“ (Smith, 1990). Ако би ово осећање изоставили, говорили бисмо само о националној идентификацији, која представља први степен интеграције чланова заједнице, али није довољан услов за њихову социјалну и персоналну интеграцију (Голубовић, 1999).

Темељна тачка анализе јесте прихватање става о постојању компоненти националног идентитета које су уграђене у различите типове овог феномена. Приликом њиховог раздвајања, држаћемо се првенствено Смитовог становишта (Smith, 1990; Smith, 1998), али и становишта других аутора попут Чарлса Тилија (Tilly, 1994), Кона⁵ (Albrekt Larsen, 2021; Kohn, 1944) и Хобсбаума

⁴ Супротно очекивањима одумирања националног идентитета услед глобализације и развоја технологије што је отворило могућност размене идеја и вредности широког обима, чиме и могућности избора и слободној изградњи личних идентитета, очување овог феномена се посматра као пожељно и из друштвене и филозофске перспективе. Наиме, ова могућност стварања вишеструких идентитета може навести појединца да се изгуби у том мноштву. Тада настаје опасност појаве кризе идентитета и долази до изражаја потрага за задовољењем потребе за сигурношћу. „У тој ситуацији се јавља тенденција неотрадиционализма, будући да традиционални модел идентитета нуди сигурност у време кризе, изражавајући жељу за коренима и за етнизацијом света“ (Голубовић, 1999: 6–7). Слично сматра и Жижек који истиче да је враћање етничкој и религијској супстанцији, одговор на постмодерни друштвени живот који доживљавамо као „не-супстанцијалан“. При томе се ради о једном емоционалном моменту препознавања, када појединац постаје свестан својих корена, обузет супстанцијом (Žižek, 2001).

⁵ Кон се сматра и једним од претеча оваквог разумевања националног идентитета (Albrekt Larsen, 2021: 3). Полазећи од тезе о изворно политичкој природи тог феномена, тј. од постојања везе између национализма и модерне, централизоване државе, Кон, слично већини аутора који се баве нацијом и национализмом (Subotić, 2005), родно место национализма види у Француској револуцији. Он је први који је скицирао типологију идеје националног идентитета и поделио је на западни национализам (првенствено се односи на Француску, Уједињено Краљевство, Холандију и Швајцарску) где су нације настале унутар већ формираног и стабилизованог државног оквира или се национализам поклапао са стварањем националне државе (случај САД). Са друге

(Hobsbawm, 1996), који идентификују два модела националног идентитета: грађански и етнички. Према овим ауторима, карактеристике националног идентитета повезују се са начином на који је нација настала. При томе, како наводи Смит, нације могу настати на два начина: захваљујући законима и институцијама државе, или захваљујући „мобилизацији народа у оквиру и помоћу његове домаће културе и историје“ (Smith, 2009: 48). Зависно од тога како су настале, разликујемо и два модела национализма: први је *грађански*, односи се на нације настале на темељу „заједничке земље“, заједничким законима и институцијама; а други је *етнички модел* нације који се заснива на етничком пореклу, језику, митовима и сећањима њених припадника. Иако поставља ову дихотомију, Смит сматра да је она само идеално-типска и да постојеће нације увек осцилирају између једног и другог модела.⁶

Када је реч о димензијама националног идентитета, истраживачи који су радили на операционализацији овог феномена издвајају место рођења, држављанство, вероисповест, културу и традицију, језик, осећање припадничтва, поштовање норми и институција и националност родитеља (Smith, 2009; Wimmer, 2008). Исте димензије су уграђене и у наш упитник, као и претпоставка о овој дихотомији.⁷ При томе, димензије етничког модела националног идентитета представљене су државом порекла, националношћу родитеља, значајношћу религије, вредновањем традиције и националним осећањем.

стране, на истоку Европе, а онда и у осталим деловима света, национализам ступа касније као протест против постојећих државно-политичких облика и настојање да се они измене у складу са етничким критеријумима. Услед хронолошког примата настанка национализма на Западу, Кон је закључио да је национализам на Истоку имитативан, импортован или реактивни феномен (Subotić, 2005: 27). Разлог за закаснио национализам у земљама Истока према овом аутору јесте непостојање средње класе, која је и носилац демократизације друштва. Оно што представља проблем у Коновој подели јесте дискриминативан однос према земљама које су источно од Рајне, где је поставио границу, што ће се даље пренети на негативну конотацију етничког модела национализма који се везује за народе овог подручја.

⁶ Као пример осцилације ових типова, Смит наводи Француску, где је национални идентитет у време владавине Јакобинаца био углавном окарактерисан грађанским компонентама, да би у раном деветнаестом веку примат преузео културни национализам, некада франачки, а некада галски (Smith, 1998).

⁷ Морам напоменути да је Смит за разлику од других аутора препознао не два, него три типа националног идентитета на укупној скали национализма: аскриптивни, који је представљен државом порекла и националношћу родитеља, затим културни који укључује значај религије, заједничку традицију и национално осећање и на крају грађански, којег треба операционализовати преко скале поштовања националних закона и институција, познавања националног језика и остваривања грађанских права у смислу политичких активности. Међутим, експлоративна факторска анализа је показала блискост аскриптивних и културних компоненти, док су се компоненте грађанског модела издвојиле као посебне. Овакав резултат одговара Смитовој подели на територијални и народни модел националног идентитета, као и на дихотомију модела код других аутора. Уз то, истраживања других популација су такође показала издвојеност само ова два модела на укупној скали национализма (Lazić & Pešić, 2011; Vesковић & Toković, 2016).

Димензије грађанског типа представљене су преко поштовања националних закона и институција, познавања националног језика и остваривања грађанских права што се приказује преко држављанства. Овакву поделу је потврдила и факторска анализа прикупљених података где се наведене компоненте грађанског идентитета јасно одвајају од компоненти етничког.

Посматрано из перспективе карактеристика савременог друштва може се очекивати да културни ресурси нису више једини ни најјачи индикатори националне заједнице. Промене етничких структура становништва у готово свим државама као и висока умреженост појединаца са припадницима других нација, а зарад заједничких циљева, наводи на почетну хипотезу која иде у корист веће заступљености компоненти грађанског модела. Дакле, савремена друштвена кретања иду у прилог Смитовој тврдњи да материјални и институционални фактори добијају важну улогу у очувању националног идентитета (Smith, 2009: 99). Међутим, неоспорно је да једино на основу културних ресурса неке нације можемо пратити развој и експресију националног идентитета међу грађанима одређене националне заједнице. Стога Смит сматра да одржавање културних компоненти приликом анализе појма националног идентитета, уз утицај савремених феномена који превазилазе границе државе, резултира чињеницом да се национални идентитет данас појављује као разноврсна и променљива мешавина свих поменутих компоненти (Smith, 2009: 99). Имајући то у виду, као и проблеме везане за прецизно дефинисање појмова „грађански“ и „етнички“ (Albrekt Larsen, 2021), поставља се питање оправданости поделе скале националног идентитета на два типа. Ова подела надаље може водити и дискриминативној подели грађана према опредељености за етнички модел (Subotić, 2005), као и проблемима везаним за прецизно одређење припадности компоненти одређеном моделу (Maу, 2023). Међутим, пратећи већ устаљену праксу у научним истраживањима, као и резултате факторске анализе, задржавамо дихотомију два модела, уз тестирање подржаности и скале целокупног националног идентитета.

Пошто је у питању популација чију специфичност чини миграциони процес који подразумева измештање из друштвеног контекста земље порекла, поред анализе подржаности ових компоненти, осврнућемо се на још два индикатора националног идентитета нарочито важна за ову групу. Прво, реч је о тесту лојалности (Kalra et al, 2005: 30) који је операционализован преко питања о подршци националним представницима земље порекла који су директни опоненти националним представницима земље дестинације. Ову лојалност засновану на дубоким емоцијама Ападурај назива „патриотизмом“ и објашњава га јаком приврженошћу и идентификацијом миграционе популације са територијом и групом људи која живи на њој и коју карактеришу специфичне културне норме (Apaduraj, 2011: 239). Други индикатор се односи на

начин представљања земље порекла странцима, што опет укључује емотивну компоненту која идентитет одваја од просте идентификације.

ДЕСКРИПТИВНА АНАЛИЗА ПОДАТАКА

Анализу података прикупљених анкетом започећемо кратким прегледом дистрибуције одговора испитаника на скали укупног национализма и посматрано према подели на грађанску и етничку компонент,⁸ као и прегледом дистрибуције свих задатих компоненти националног идентитета. Добијене просечне вредности на укупној скали национализма указују да је вредновање националног идентитета испод теоријског просека⁹ и износи 2,47. Ово одступање разумемо као последицу специфичности популације коју смо истраживали, тј. првенствено последицу тога да је реч о младим људима за које се национално питање још увек не налази на листи приоритета, те су стога и националистички ставови мање заступљени (Petrović, 2014: 214). С друге стране, као што смо видели у концептуалном делу овог поглавља, њихов лични и колективни идентитет је склон извесним изменама услед утицаја различитих контекста кроз које нужно пролазе током мобилности, те стога се очекује да и национални идентитет буде слабије изражен. Занимљиво је да је већа подршка етничкој компоненти националног идентитета, где средња вредност износи 2,65, док подршка грађанској компоненти износи 2,17. Објашњење овог резултата можемо пронаћи управо у јакој носталгији и недостатку емоционалне подршке породице и пријатеља, што даље утиче и на јачање жеље за колективном припадношћу нацији управо дефинисаној преко ставова који чине етничку компоненту.

⁸ Анализом добијених резултата утврдили смо високу поузданост скале укупног национализма и добру унутрашњу сагласност, на шта указује вредност Кромбаховог коефицијента алфа од 0,84. Што се тиче две подске, збирна скала етничког модела националног идентитета је такође показала високу поузданост и добру унутрашњу сагласност, Кромбахов коефицијент алфа износи 0,8, док је скала грађанског модела показала задовољавајућу поузданост и унутрашњу сагласност са вредношћу Кромбаховог коефицијента алфа од 0,7.

⁹ Схватање националног идентитета је операционализовано преко ставова Ликертовог типа где су се испитаници изјашњавали о слагању са одређеним тврдњама које су представљале већ наведене компоненте овог феномена. На тој скали најмањи степен слагања је приказан изјашњавањем испитаника да се са ставом уопште не слаже, односно заокруживањем јединице (1) на скали. Уколико се испитаник у потпуности слаже са ставом, то је приказано заокруживањем петице (5). Остали кодови су били резервисани за прелазне нијансе одговора испитаника. Тако, с обзиром на то да је скала формирана од 1 до 5, теоријска просечна вредност за скалу национализма, као и за компоненте етничког и грађанског националног идентитета и за све појединачне ставове износи 3.

Када посматрамо ставове изван њиховог груписања према наведеним компонентама примећујемо да су већу подршку добили ставови који чине подскалу етничке компоненте националног идентитета и већина њих прелази теоријску средњу вредност. Наиме, највећу подршку добио је став који се односи на исту националност родитеља, просечна вредност је 3,11, што се опет објашњава појачаном потребом за осећајем припадности породици и заједници која је усвојена примарном социјализацијом. Одмах затим је вреднован став који се односи на место рођења, те је средња вредност подршке ставу да је за национални идентитет важно да појединац буде рођен у матичној земљи своје нације 3,04, а врло мало испод тога је подршка ставу о важности вероисповести, где средња вредност износи 3,02. Резултат опет објашњавамо специфичношћу испитиване популације код које, иако долази до утицаја обележја других култура, што за последицу има рекомпоновање идентитета, емотивна везаност за земљу порекла остаје и даље изражена. Најмању подршку из групе ставова који чине етничку компоненту добио је став о осећају припадности својој нацији, што указује на већ изграђен осећај припадности и другим друштвеним групама, првенствено групи међународних студената са којима су испитаници у свакодневној интеракцији.

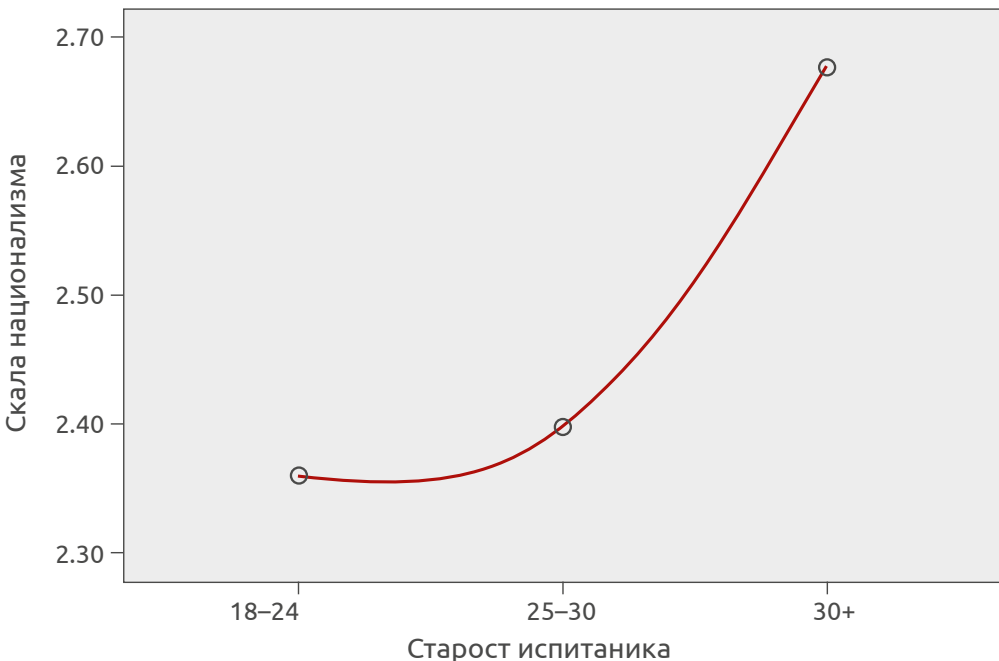
Код ставова који чине грађанску компоненту, изненађујуће најмању подршку је добио став о важности доброг познавања националног језика, средња вредност је 1,91, а највећу, са средњом вредношћу 2,51, добио је став о важности држављанства матичне земље. Слаба подршка ставовима грађанске компоненте националног идентитета се може, с једне стране, разумети као последица постепеног прихватања модернизацијских процеса и трансформација друштвених система (Lazić & Pešić, 2011), али и као одсуство коначне одлуке испитаника о месту сталног боравка у будућности и нужности прихватања норми и вредности земаља у којима испитаници живе у различитим фазама свог живота.

УТИЦАЈ СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИХ И МИГРАЦИОНИХ КАРАКТЕРИСТИКА НА СХВАТАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Социо-демографске и миграционе карактеристике су анализиране као варијабле чији су утицаји посматрани на индивидуалном нивоу испитаника. Прелиминарно можемо рећи да, супротно очекивању, нису сви фактори из ове групе показали значајни учинак на целокупни национални идентитет, а посебно одвојено на грађански и етнички тип. Конкретно, насупрот очекивању да ће пол имати значајан утицај на подршку компонентама овог феномена, односно да ће се показати да девојке имају тенденцију ка дистанцирању од

националне идентификације што показују друга истраживања (Lazić & Pešić, 2011), једнофакторска анализа варијансе урађена на нашим подацима показује да пол нема утицаја на целокупну скалу национализма, ($p > 0,05$). Такође, ова анализа указује (вредност је опет $p > 0,05$) да овај фактор нема утицаја ни на етнички тип националног идентитета. Пол се, међутим, показао као значајан за схватање грађанског национализма и то у корист испитаница ($p < 0,05$), што потврђује да жене лакше прихватају формалне услове националног идентитета од етничких и митских компоненти где показују висок степен дистанцирања (Lazić & Pešić, 2011: 372). Међутим, вредност $\eta^2 = 0,02$ указује на то да постоји свега 2% објашњења варијансе, те стога и на мали утицај пола на схватање грађанске компоненте националног идентитета.

Испитивањем утицаја старости на опредељеност испитаника на скали целокупног национализма, као и на опредељеност на етничкој и грађанској компоненти, утврдили смо да нисмо прекршили критеријум хомегености: у сва три случаја је Левенов тест изнад 0,05 што је теоријски услов. Насупрот полу, ефекат старости испитаника је такав да испитаници који су старији од 30 година показују већи степен прихватања свих испитиваних компоненти груписаних на скали целокупног националног идентитета, што је приказано на графикону 1.

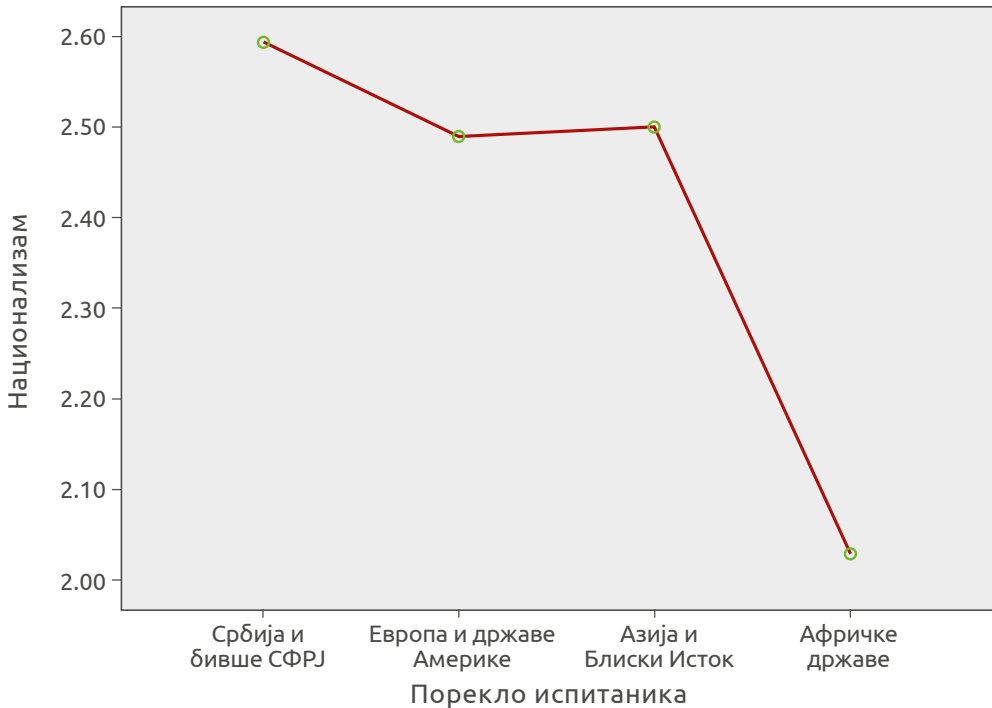
Графикон 1. Зависност средње вредности на скали укупног национализма од старости испитаника

Слично као и са скалом целокупног национализма, што можемо видети у табели 1, да су најстарији испитаници показали релативно висок степен опредељености за компоненте етничког типа националног идентитета (средња вредност прелази теоријску средњу вредност), али се није показала разлика у опредељености на скали грађанског национализма где средње вредности ни једне групе не прелазе теоријску. Овај налаз се може разумети као потврда опште промене кроз које су услед миграција прошле све групе испитаника, а које подразумевају различите формалне услове суживота са домаћим становништвом и колегама из других земаља. За све испитанике, независно од старости, живот у различитим земљама подразумева поштовање националних закона и институција, потребу што бољег познавања језика земље у којој тренутно живи, као и поседовање грађанских права која се подразумевају за све грађане.

Табела 1. ANOVA и post hoc test (Tukey's); зависне варијабле: компоненте националног идентитета, укупна скала национализма; фактор: старост испитаника

Старост испитаника	Заступљеност	Укупна скала национализма Levene $p > 0,05$; F=4,339; Brown–Forsythe $p < 0,05$	Грађански тип националног идентитета Levene $p > 0,05$; F=4,768; Brown–Forsythe $p < 0,05$	Етнички тип националног идентитета Levene $p > 0,05$; F=2,179; Brown–Forsythe $p > 0,05$
18–24	82 (36,9%)	2,36	2,53	2,08
25–30	72 (32%)	2,40	2,57	2,10
30+	58 (26,1%)	2,68	2,88	2,34

Надаље, испитивањем утицаја порекла на опредељеност испитаника на скалама национализма такође смо утврдили да нисмо прекршили критеријум хомегености – у сва три случаја је Левенов тест изнад 0,05. Такође, уопштено можемо рећи да се порекло као фактор утицаја на опредељености за ове ставове показало као значајан фактор. На графикону 2 је приказан однос опредељености за ставове скале целокупног идентитета од стране четири групе међународних студената класификованих према области којој земље порекла припадају. Примећује се да студенти који потичу са наших простора, испољавају већу приврженост националном идентитету од других студената, што је у складу са резултатима других међународних истраживања, а објашњава се степеном модернизације друштва порекла (Lazić & Pešić, 2011).

Графикон 2. Зависност средње вредности на скали укупног национализма од порекла испитаника

С друге стране, једнофакторска анализа варијансе показала је да се афричке земље издвајају од осталих држава у погледу мање подржаности ставова које чине укупну скалу национализма и ставова компоненте етничког национализма, што је приказано у табели 2. Овај резултат се може разумети као последица начина настанка модерних афричких земаља које не настају на темељима заједничке земље и историје, већ као последица деколонизације након Другог светског рата.¹⁰ Стога се и национално опредељење, нарочито етничког типа, очекује у мањем степену од студената из других земаља. У погледу заступања ставова компоненте грађанског национализма, значајна разлика се показала само између испитаника пореклом из Србије и држава бивше СФРЈ у односу на афричке земље, у смислу да наши студенти више подржавају ову компоненту. Модернизацијски процеси који су код нас ипак више одмакли, опет могу бити објашњење оваквог налаза.

¹⁰ Деколонизација није једнако текла у свим крајевима афричког континента што је за последицу имало и другачији однос становништва према националном идентитету. Међутим, због ограничености узорка, не можемо закључити о разликама.

Табела 2. ANOVA и post hoc test (Tukey's); зависне варијабле: компоненте националног идентитета, укупна скала национализма; фактор: порекло испитаника

Порекло испитаника (област)	Заступљеност	Укупна скала национализма (средње вредности) Levene $p>0,05$; $F=7,659$; Brown-Forsythe $p<0,05$	Грађански тип националног идентитета (средње вредности) Levene $p>0,05$; $F=7,994$; Brown-Forsythe $p<0,05$	Етнички тип националног идентитета (средње вредности) Levene $p>0,05$; $F=4,612$; Brown-Forsythe $p>0,05$
Србија и земље бивше СФРЈ	135 (60,8%)	2,59	2,29	2,77
Европске земље и земље америчког континента	23 (10,4%)	2,49	2,04	2,75
Азијске земље и земље Блиског истока	25 (11,3%)	2,50	2,24	2,65
Афричке земље	39 (17,6%)	2,02	1,80	2,16

На крају смо тестирали утицај дужине боравка испитаника у иностранству, као и припадност групи повратника или онима који су још у иностранству. Једнофакторска анализа варијансе је указала на то да не постоји значајна разлика у подржаности ставова од стране припадника ових различитих група. Миграционо искуство које подразумева изванредан степен интеграције прихватањем формалних услова остварило је једнаку последицу на однос ове популације према националном идентитету независно од даље одлуке повратка, као и дужине боравка. Стога можемо рећи да је и овај однос последица рекомпоновања идентитета међународних студената.

АНАЛИЗА ИНДИКАТОРА ЕМОЦИОНАЛНЕ ВЕЗАНОСТИ ЗА ЗЕМЉУ ПОРЕКЛА

Поред подржаности ставова националног идентитета тестиране преко утицаја индивидуалних и контекстуалних фактора, фокус смо усмерили и на емоционалну компоненту испитаника као саставног дела идентитета. Као што је и најављено у оквиру хипотетичко-појмовног оквира, ова компонента је тестирана преко подршке националним представницима на такмичењима и начина представљања земље порекла странцима. Што се тиче првог индикатора, више од половине испитаника 56,3% је изјавило да на такмичењима

навија увек за земљу порекла. Да окружење утиче на то за кога ће навијати изјавило је 15,3%, за земљу домаћина навија 3,2%, а за бољег представника независно од националне припадности навија укупно 5,4% испитаника. Скоро петина испитаника 19,8% није дала одговор на ово питање зато што не прате такмичења.

У погледу фактора који утичу на исход теста лојалности издвојили смо регион којем припада земља порекла испитаника, с обзиром на резултате подржаности ставовских компоненти националног идентитета које смо горе издвојили. Анализа указује на то да постоји велики утицај порекла (Pearson Chi-Square $p=0,000$, Cramer's $V=0,35$) на резултате опредељености на такмичењима.

Табела 3. Тест лојалности – Подршка националним представницима на такмичењима (изражено у процентима)

Група испитаника	Увек за земљу порекла	Зависи од окружења	За земљу у којој студирам	За бољег	Не пратим спорт и такмичења те врсте
Србија и земље бивше СФРЈ	68,9	8,1	14,3	6,7	15,6
Европске земље и земље америчког континента	34,8	0	17,4	4,3	43,5
Азијске земље и земље Блиског истока	20	24	8	4	44
Афричке земље	48,7	43,6	0	2,6	5,1

Резултати представљени у табели 3 показују да студенти пореклом из Србије и земаља где су Срби аутохтоно становништво показују највећи степен емоционалне привржености и припадности националној групи земље порекла. Ово се може објаснити континуитетом националне опредељености народа на овим просторима (Petrović, 2014), али се може и оправдати успеси појединаца и тимова на светским такмичењима. Оно што је занимљиво, примећујемо и значајан проценат испитаника који подршку дају тимовима земље у којој студирају, што се може разумети као последица резигнације испитаника услед дугогодишње свеопште друштвене кризе у земљи порекла. Међутим, ово објашњење се може учинити ирелевантним услед резултата опредељености странаца пореклом са Запада, где још више њих подржава српски тим на такмичењима.

Други индикатор емоционалне привржености националној групи земље порекла јесте начин на који се земља представља странцима. Уопштено посматрано, већина њих 64,4% представља земљу порекла онако како јесте, са свим врлинама и манама, нешто је мањи број њих 32% који се труде да је прикажу у што бољем светлу, а најмање је испитаника, свега 3,6%, који истичу мане своје земље. У погледу утицаја области порекла на добијен резултат, показало се да је то фактор без значаја за овај индикатор. Међутим, морамо приметити да слику о својој земљи највише улепшавају студенти са наших простора и пореклом из афричких земаља, а то може бити последица осећаја крајнутости у односу на друге земље, али и реалних лошијих услова живота. У вези с тим је и резултат да студенти са Запада и из азијских земаља истичу негативне стране своје домовине како би умањили очекивану упитност за разлоге миграција у земљу слабијег стандарда.

ЗАКЉУЧАК

Након анализе изнетих података, најопштији закључак би могао бити да је национални идентитет, онако како га схватају међународни студенти, хибридног карактера у смислу да представља мешавину компоненти и етничког и грађанског националног идентитета. У том погледу се испитивана популација не разликује пуно од осталих група испитаника на којима је у оквиру других пројеката емпиријски тестирана подржаност ових ставова (Lazić & Pešić, 2011; Vesković & Toković, 2014). Међутим, оно што популацију међународних студената генерално издваја од осталих јесте слабија подржаност националног идентитета у целини, што указује на њихово давање приоритета професионалном напретку и изградњи међународних мрежа, док национално питање постаје ирелевантно. Томе иде у прилог и њихово искуство адаптације на нове друштвене норме и специфична (ре)конструкција личног идентитета који подразумевају промене и осећај припадности различитим заједницама, друштвеним и професионалним.

С друге стране, супротно очекивањима се показало да су ставови који чине етничку компоненту више подржани од ставова грађанске компоненте националног идентитета. Носталгија, мањак емоционалне и друштвене подршке као и потенцијално трагање за чврстим језгром властитог јаства („self“) чине да ставови који истичу важност националности родитеља, места рођења и вероисповест буду високо прихваћени. Припадност примарној заједници социјализације, уз неизвесност у новом друштву, показали су се у другим истраживањима као најчешће навођени разлози одустајања од промене места боравка младих (Bobić, Vesković Anđelković & Kokotović Kanazir, 2016).

Тако да можемо рећи да се ова потреба испољила и кроз вредновање ставова етничке компоненте.

На крају, у погледу емоционалне везаности испитаника за националну заједницу, можемо рећи да је код међународних студената врло високо изражена, што се нарочито показује приликом анализе одговора на тест лојалности. При томе, морамо истаћи да су студенти из Србије и околних земаља где су Срби аутохтоно становништво, показали већи степен патриотизма од осталих. С обзиром на то да су друга истраживања показала израженију националну опредељеност нашег народа (Lazić & Pešić, 2011; Petrović, 2014; Vesković & Toković, 2014), овај резултат је био и очекиван. Уз то иде и резултат који указује на умерену потребу да се наша земља покаже и у бољем светлу него што јесте, што потврђује опстанак поноса на порекло упркос свим дешавањима и изграђеној слици о Србији последњих деценија. То се на неки начин може схватити и као благи наговештај отворености ових младих људи за сарадњу и улагање стеченог капитала у развој земље, што, удружено са повољним државним политикама може чинити кључни потенцијал.

ЛИТЕРАТУРА

- Albrekt Larsen, C. (2021). National Identity across Two Dimensions. In: N. Holtung & E. M. Uslaner (eds.) *National Identity and Social Cohesion* (pp. 31–46). London: ECRP Press.
- Apaduraj, A. (2011). *Kultura i globalizacija*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology, 21*(1), 1–22.
- Bauböck, R. (2010). Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora. In: R. Bauböck & T. Faist (eds.) *Diaspora and Transnationalism: Concept, theories and methods* (pp. 295–322). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bobić, M., Vesković Anđelković, M. & Kokotović Kanazir, V. (2016). *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade*. Beograd: IOM.
- Bradatan, C., Melton, R. & Popan, A. (2010). Transnationality as a fluid social identity. *Social Identities, 16*(1), 1–23.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vertovec, S. (2001). *Transnational Social Formations: Towards Conceptual Cross-Fertilization*, Paper presented at the workshop on Transnational Migration: Comparative Perspectives, Princeton University.

- Besković Anđelković, M. (2024). Утицај друштвене покретљивости на реконструкцију идентитета међународних студената – случај Србија. *Социолошки преглед*, 58(2), 460–485.
- Besković Anđelković, M. & Vasojević, H. (2023). (Re)konstrukcija identiteta visokoobrazovanih povratnika: случај Србије. *Социолошки преглед*, 57(4), 1074–1098.
- Vesković, M. & Toković, M. (2016). Shvatanje nacionalnog identiteta političke elite. U: M. Lazić (ur.) *Politička elita u Srbiji u periodu konsolidacije kapitalističkog poretka* (179–200). Beograd: ISI, Čigoja štampa.
- Gilroy, P. (1991). It Ain't Where You're From, It's Where You're at ... The Dialectics of Diasporic Identification. *Third World perspectives on Contemporary Art & Culture*, 13, 3–16.
- Glick Schiller, N., Basch, L. & Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: a new analytical framework for understanding migration. In: N. Glick Schiller, L. Basch & C. Blanc Szanton (eds.), *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered* (pp. 1–24). New York: New York Academy of Sciences.
- Golubović, Z. (1999). *Ja i drugi: antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*. Beograd: Republika.
- Žižek, S. (2001). Multikulturalizam, globalizacija i novi svetski poredak. *Nova srpska politička misao*, 8(1–4), 75–96.
- Ige, B. (2010). Identity and language choice: 'We equals I'. *Journal of Pragmatics*, 42(11), 3047–3054.
- Kalra, V., Kalhon, R. K. & Hutynk, J. (2005) *Diaspora & Hybridity*. London and New Delhi: Sage publications.
- Lazić, M. & Pešić, J. (2011). Uticaj modernizacije na komponente nacionalnog identiteta u savremenim evropskim državama. *Sociologija*, 53(3), 357–379.
- Marginson, S. (2014). Student Self-Formation in International Education. *Journal of Students in International Education*, 18(1). 6–22.
- May, A. (2023). And if they don't dance, they are no friends of mine: Exploring boundaries of national identity. *Nations and Nationalism*, 29, 579–597.
- Petrović, I. (2014). Promene vrednosnih orijentacija ekonomske elite – patrijarhalnost, autoritarnost, nacionalizam. U: M. Lazić (ur.) *Ekonomska elita u Srbiji u periodu konsolidacije kapitalističkog poretka* (str. 193–217). Beograd: ISI.
- Sarup, R. M., Kavale, K., Quin, M. Forness, S. & Rutherford, R. (1998). Social Skills Interventions with Students with Emotional and Behavioral Problems: A quantitative Synthesis of Single-Subject Research. *Behavioural Disorders*, 23(3), 193–201.
- Smith, E. (2009). *Ethno-symbolism and Nationalism: A cultural approach*. London and New York: Routledge.
- Smith, A. (1990). Towards a Global Culture. In: M. Featherstone (eds.) *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity* (pp. 170–191), New Delhi: Thousand Oaks.
- Subotić, M. (2005). Crno-beli svet: prilog istoriji dualnih tipova nacionalizma. *Filozofija i društvo*, 26, 9–65.
- Tilly, C. (1994). States and Nationalism in Europe 1492–1992. *Theory and Society*, 23(1), 131–146
- Hall, B. (1992). Who needs identity? In: S. Hall & P. du Gay (eds.) *Questions of Cultural Identity* (pp. 1–17). London, New Delhi: Sage Publications.

- Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In: J. Rutherford (eds.) *Identity: Community, Culture, Difference* (pp. 222–238). London: Lawrence and Wishart.
- Hobsbawm, E. (1996). Identity Politics and the Left. *New left review*, 217, 38–47.
- Castells, M. (2000). *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
- Chambers, I. (1996). Signs of Silence, Lines and Listening. In: I. Chambers & L. Curtis (eds.) *The Post-colonial Questions* (pp. 47–65). London: Routledge.
- Christou, A. (2006). *Narratives of Place, Culture and Identity: Second Generations Greek-American Return Home*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Šolte, J. A. (2009). *Globalizacija, kritički uvod*. Podgorica: CID.
- Wimmer, A. (2008). Elementary strategies of ethnic boundary making. *Ethnic and racial studies*, 31(6), 1025–1055.